

Юрій Мефодійович Ковальчук,

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
відділу діагностики обдарованості,
Інститут обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0001-6686-3579>

УДК 159.9.07

DOI: [https://doi.org/10.63437/3083-6425-2025-3\(98\)-02](https://doi.org/10.63437/3083-6425-2025-3(98)-02)

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ ОБДАРОВАНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВПЛИВУ ХРОНІЧНОГО ВОЄННОГО СТРЕСУ

Анотація.

У статті представлено концепцію та методику діагностики функціонального стану психологічних ресурсів обдарованих осіб в умовах війни. Засади концепції утворюють такі головні ідеї: моніторинг функціонального стану психологічних ресурсів громадян країни, проти якої здійснюється тотальна воєнна довготривала агресія; невіддільна форма системної протидії ворогу, посилення здатності до стійкості та боротьби, зокрема психологічної, а також збереження ресурсів розвитку і продуктивного втілення обдарованості. Методика діагностики функціонування обдарованих осіб в умовах війни надає можливість отримувати комплексну інформацію як про загальний психологічний стан обдарованих осіб у контексті впливу на них воєнного стресу, так і про функціональні зміни у сфері їхніх здібностей й обдарованості.

Ключові слова: обдарованість; функціональний стан психологічних ресурсів розвитку обдарованості; умови війни; стрес війни; стресові, тривожні і депресивні розлади; мілітарна обдарованість; діагностика функціонального стану; динаміка розвитку і втілення обдарованості; копінг-стратегії.

Моніторинг функціонального стану психологічних ресурсів громадян країни, проти якої здійснюється тотальна воєнна довготривала агресія – невід’ємна форма системної протидії ворогу, збереження здатності до стійкості та боротьби, зокрема психологічної. Такий моніторинг має здійснюватися з урахуванням психологічних вимірів і характеристик війни як специфічної події екстраординарної сили впливу. Війна – це форма колективної агресії, метою якої є досягнення ефекту найвищих ступенів руйнування цілісності систем фізичних, біологічних і психологічних організованих структур. Тотальна деструктивність, зумовлена сутністю війни, постає як механізм продукування подій екстремальної деструктивної дії, серед закономірних психологічних наслідків якої – потрясіння, шоківі переживання та дистреси високого і надвисокого ступеня деструктивності.

Людський індивід – біопсихосоціальний конструкт, що існує в середовищі цілісних конструктів. Таке середовище утворює природний органічний контекст. Цей контекст, поєднуючи конструкти середовища та конструкти цілісності індивіда, утворює цілісність континууму процесу, який номінують з допомогою поняття життя.

Руйнування конструктів середовища і конструктів складників індивіда (несумісні з життям травми, тілесні ушкодження, порушення цілісності психологічних конструктів, переживання тяжких деструктивних подій) спричиняють виникнення їх рефлексії як загрози життю високого і надвисокого ступеня та/або як життєвої катастрофи. З позиції логіки цієї рефлексії війна – машина смерті всього.

Аналіз досвіду реагування на такі ситуації дає підстави для виокремлення чотирьох головних видів реакції індивіда на них:

- захисні реакції;
- компенсаторні реакції;
- реконструктивні реакції;
- перфектотонічні реакції.

Перфектотонічні реакції характеризуються створенням і впровадженням у психологічне функціонування індивіда у відповідь на руйнівні впливи подій війни інноваційних елементів і їх кластерів, які спричиняють зростання рівня функціонування в порівнянні з рівнем, що мав місце в дотравматичний період. Зазвичай у науковому психологічному дискурсі для характеристики таких змін вживають поняття «посттравматичне зростання». Причому йдеться про підвищення рівня функціонування

індивіда, що виникає після опрацювання ним травми і вироблення нових більш досконалих способів і форм функціонування як результату тривалої внутрішньої роботи, спровокованої травмою. Такі уявлення загалом відповідають досвіду вдосконалення функціонування у багатьох чи навіть у більшості випадків. Проте є забезпечені емпіричними даними підстави для виокремлення версії симультанного щодо травматичних подій перфектотонічного реагування. Виникнення симультанних перфектотонічних реакцій не є виявом випадкових побічних ефектів порушення рівноваги та викликаной нею хаотизації цілісного психічного процесу. Такі реакції закономірно генеруються глибинними еволюційно виробленими механізмами виживання в умовах різкої загрозливої для життя зміни ситуації. Комплекс цих механізмів утворює складну систему збереження життя. Її основою є такий біологічний інструмент, як інстинкт самозбереження. Психологічним же її стрижнем постає механізм первинної вітальної креативності. Саме він продукує в порядку невідкладного миттєвого реагування нові способи виходу із загрозливої ситуації та уникнення смертельної небезпеки. Проте в таких обставинах генеруються не лише нові способи реагування, а й зароджується і починає розвиватися нова здатність і здібності як її компоненти. Що забезпечує і на основі чого виникають нові здатності, здібності та продиктовані ним креативні рішення рятівних способів миттєвого реагування? Як можна припустити, частково це пояснюється тим, що активізуються та залучаються до реагування ті ресурси, які перебували в дисоційованому стані в системі резервних засобів психологічного захисту. Надзвичайно важливою обставиною для практики діагностики і актуалізації психологічних ресурсів обдарованості є те, що частина цих ресурсів може залишатися недоторканою і не використовуватися на всіх стадіях переживання дистресу: стадії мобілізації, адаптації та виснаження (Г. Сельє). Імовірно, їх актуалізація робить свій, зокрема енергетичний, внесок у перфектотонічне реагування і підвищення рівня психологічного функціонування в контексті травматичних подій війни [8].

Реакції відповіді на травматичні події війни можуть створювати такі специфічні психологічні ситуації розвитку обдарованості, як блокування, гальмування, симультанно-травматичне і посттравматичне зростання.

Війна як найвищий ступінь колективної агресії, що здійснюється у формі збройного нападу та розгортання його найвищого ступеня деструктивного поступу, – глобальна подія для країни, проти якої вона ведеться. Ця подія охоплює все суспільство в сукупності усіх його членів і соціальних груп.

За критерієм ступеня участі у військових діях виокремленню підлягають дві головні групи суспільства: група тих, хто бере безпосередню участь у бойових діях, і група членів суспільства, які не є

безпосередніми їх учасниками. У кожній із цих двох великих груп наявна значно менша за чисельністю спільнота – група обдарованих індивідів.

Війна – глобальна виняткової сили стресова подія для суспільства, що спричиняє значні зміни як у загальному його функціонуванні, так і у житті окремих людей.

Це означає, що психотравматичного впливу того чи іншого ступеня зазнають усі члени суспільства, або принаймні їхня переважна більшість.

Обдаровані діти, підлітки і дорослі не становлять винятку. Вони зазнають зумовленого подіями війни травмуючого впливу значної сили. Це не може не впливати на якісні характеристики динаміки розвитку та втілення їхньої обдарованості. Ситуація, що виникає внаслідок цих обставин, вимагає діагностики функціонального стану та виявлення особливостей розвитку обдарованих осіб, що здійснюють життєдіяльність в умовах війни. Найбільш впливовими щодо змін функціонального стану і розвитку обдарованості осіб, що перебувають в умовах воєнного стану, є чинники травматичних подій і різкої зміни звичного способу життя: порушення звичного режиму і форм навчання, втрата можливості займатися видом діяльності, у якому виявляється обдарованість, зміна місця проживання і зумовлена цим зміна соціального статусу і соціально-психологічних ролей (роль переселенця або біженця тощо). Під впливом травматичних подій, породжуваних війною, в обдарованих індивідів можуть виникати симптоми стресових, тривожних, депресивних та інших розладів. Виявлення цих симптомів, вивчення їхнього впливу на функціональний стан і систему здібностей людей, які в період до початку війни демонстрували її екстраординарну продуктивність і стійкий процес розвитку, має важливе значення як для збереження і відновлення їхнього здоров'я, так і створення необхідних зовнішніх і внутрішніх умов для збереження та відновлення потенціалу їхньої обдарованості.

Діагностика функціонування обдарованих осіб в умовах воєнного стану має на меті виявлення особливостей змін, яких зазнають обдаровані індивіди під впливом умов і подій війни. Розроблена методика діагностики функціонування обдарованих осіб в умовах воєнного стану надає можливість отримувати комплексну інформацію як про загальний психологічний стан обдарованих осіб у контексті впливу на них екстремальних умов війни, так і про функціональні зміни у сфері їх здібностей і обдарованості [1–5].

Методика діагностики функціонування обдарованих осіб в умовах воєнного стану складається з випробуваних у світовій діагностичній практиці таких класичних методичних інструментів, як:

– Рейтингова шкала оцінки стресових подій та соціальної адаптації Т. Холмса і Р. Пей (The Holmes and Rahe Stress Inventory або Social Readjustment Rating Scale, SRRS);

– Шкала оцінки впливу травматичної події (Impact of Event Scale, IES-R), Опитувальник симптомів ПТСР (PTSD Checklist for DSM-5) [2; 4];

– Шкала Депресії Бека (Beck's Depression Inventory, BDI);

– Шкала тривоги Бека (The Beck Anxiety Inventory, BAI);

– Методика психологічної діагностики копінг-стратегії Е. Гейма (E. Heim).

Методика діагностики функціонування обдарованих осіб в умовах воєнного стану спрямована на: виявлення, діагностичну оцінку та моніторинг загальних емпіричних показників вияву обдарованості і функціонального стану її ресурсів в осіб різного віку в умовах війни; виявлення впливу на їх розвиток викликаних війною травматичних і складних подій і ситуацій; виявлення ступеня вираженості та показників динаміки розвитку симптомів таких стресових розладів, як розлад пристосування, гострий стресовий розлад і посттравматичний стресовий розлад; виявлення когнітивно-афективних і соматичних проявів симптомів розладів депресивного спектра, а також проявів симптомів тривожних розладів, викликаних травматичними подіями під час війни; діагностичне дослідження особливостей прояву в обдарованих індивідів когнітивних, емоційних і поведінкових механізмів реагування на складні чи травматичні ситуації і боротьби зі стресом.

Методика має подвійне призначення: для практичного застосування в діагностичних цілях і проведення досліджень обдарованості підлітків і дорослих, особливостей її розвитку в екстремальних умовах воєнного стану, зокрема вивчення впливу чинників воєнного стану на динаміку розвитку системи здібностей і властивостей, що утворюють обдарованість; зміни структури обдарованості; ступінь вираженості обдарованості; взаємозв'язок стресостійкості та поведінкової експресії обдарованості. Головним для досліджень зазначеного напрямку є питання «Як умови воєнного часу впливають на розвиток системи здібностей обдарованих осіб?».

Рейтингова шкала оцінки стресових подій та соціальної адаптації Т. Холмса і Р. Прає охоплює перелік травматичних подій, ранжованих за балами, що відображають ступінь їх стресогенності. Відзначення досліджуваним подій, що трапилися у його житті протягом останнього року, надає можливість оцінити ступінь стресогенності кожної з них, а також сумарний показник їх потенційного травматичного впливу. Здійснюване в такий спосіб скринінгове обстеження відкриває можливість створення для свідомого бачення респондентом загальної картини стресогенності оцінюваного періоду його життя, переміщення в поле уваги свого актуального функціонального стану і його фахового дослідження за допомогою відповідних

діагностичних засобів на предмет виявлення ознак стресових, тривожних, депресивних та інших розладів.

Зіставлення отриманої за допомогою шкали інформації з даними самоспостереження за своєю креативною конструктивною активністю за профілем специфічних здібностей протягом досліджуваного періоду (яка попередньо була високою) дає підстави для попереднього висновку про вплив травматичних подій на стан розвитку обдарованості. Діагностично показовим тут може бути встановлення зв'язку між травматичною подією і зниженням рівня конструктивної креативної активності чи відмовою від неї. Важливим із позиції показників оцінювання впливу на неї травматичних подій, зумовлених війною, може бути підвищення її рівня, зокрема до домінування такої активності у структурі загального функціонування індивіда. Це може бути підставою для припущень: про компенсаторний її характер і про кваліфікацію такої активності, як форми уникнення, що є одним із головних показників стресових розладів, або – про вияв ознак симультанно-травматичного і посттравматичного зростання.

Шкала оцінки впливу травматичної події – діагностичний інструмент, що призначений для виявлення симптомів посттравматичного стресового розладу, гострого стресового розладу, вимірювання ефектів розладу пристосувальних реакцій, що виникає внаслідок буденних життєвих стресів і щоденних травм.

Опитувальник симптомів ПТСР – одна із найбільш достовірних і надійних методик діагностики посттравматичного стресового розладу. Вона надає можливість не лише оперативно виявити симптоми розладу (згідно з його описом у класифікаторі DSM-5), а й ідентифікувати травматичну подію, яка їх викликала. Це особливо важливо для діагностики ПТСР в обдарованих осіб з огляду на необхідність диференціації в процесі проведення діагностичної роботи травматичних подій і подій, що пов'язані з особливостями динаміки розвитку обдарованості. До таких подій належать кризи розвитку і втілення обдарованості, які можуть бути джерелом симптомів стресових переживань і розладів [2; 4; 6; 9].

Травматичні події, які неминуче супроводжують війну, породжують не лише симптоми стресових переживань і розладів, а й симптоми депресивних і тривожних розладів. Обдаровані індивіди в силу властивої їм підвищеної чутливості можуть виявитися у зоні підвищеного ризику виникнення симптомів цих розладів. Ця обставина зумовила залучення до складу методики діагностичних засобів виявлення симптомів депресивних і тривожних розладів. Шкала депресії Бека – клінічна тестова методика, що призначена для виявлення базових симптомів розладів депресивного спектра. Її застосування дає змогу виявляти

такі суттєві в активності обдарованих осіб явища, як різного ступеня зниження настрою, втрату інтересу до референтної форми активності (активності, з якою обдарована людина ідентифікує свою обдарованість і себе), зниження рівня самооцінки, цінності свого життя і його перспективи тощо.

Шкала тривоги Бека – клінічна тестова методика, що призначена для скринінгового дослідження тривоги і ступеня її вираженості. Шкала – ефективний інструмент, що використовується для діагностичної оцінки ступеня вираженості тривожних розладів у широкого кола осіб різного віку, починаючи від 14 років, і осіб з різним ступенем розвитку здібностей і професійної спрямованості, зокрема індивідів з різними видами обдарованості.

Незамінним інструментом діагностики особливостей психологічного реагування індивідів в умовах складних стресогенних ситуацій є методика психологічної діагностики копінг-стратегій Е. Гейма. Вона є засобом останнього акту в діагностиці стресу війни в обдарованих індивідів, оскільки надає можливість виявити когнітивні, емоційні та поведінкові способи реагування на складну ситуацію боротьби зі стресом, які вони стихійно застосовують для виходу з неї та подолання наслідків впливу тяжких стресорів на стан здоров'я, загальне функціонування і діяльність, пов'язану з обдарованістю. Методика дає змогу виявляти 26 копінг-стратегій, що продукуються когнітивними, емоційними і поведінковими механізмами подолання стресу. Діагностика копінг-стратегій, які застосовує індивід, виконує роль спільного знаменника результатів проходження тестування за допомогою тих діагностичних засобів, які є складовими елементами методики. Це створює загальну картину за такими параметрами: сукупність стресових подій, що мали місце у житті людини протягом оцінюваного періоду; наслідки впливу стресових подій на функціонування індивіда; особливості реагування обдарованого індивіда на стрес війни; способи боротьби обдарованого індивіда зі стресом війни і його наслідками. Створення загальної картини стану людини, що зазнала травматичного впливу стресу війни, дає підстави для коригування в разі необхідності копінг-стратегій індивіда, зокрема у випадку використання нею неадаптивних та/або відносно адаптивних способів боротьби зі стресом, перебудови їх структури та вироблення найбільш ефективної системи копіngu, що відповідає індивідуальним особливостям обдарованої особи і характеристикам такої специфічної за ступенем тяжкості життєвої ситуації, як стрес війни.

Механізмом, що створює об'єктивний асоціативний зв'язок між феноменами обдарованості та порушеннями функціонального стану під впливом психотравматичних подій війни, є сенситивність. Сенситивність – якість психіки, що полягає в здатності до загального або вибіркового психічного

відображення явищ світу та їх впливу на низького рівня порогової індикації.

Обдаровані індивіди відзначаються загальною та/або вибірковою, специфічною сенситивністю. Ця сенситивність може виявлятися в різних видах і формах психічного відображення відповідно до повного набору наявних компонентів структури психічних процесів і властивостей, починаючи від відчуттів і закінчуючи когнітивними і особистісними формами психічного відображення. Унаслідок цього обдаровані індивіди в тому чи іншому аспекті є індивідами з підвищеним ступенем загальної чутливості. Складником загальної сенситивності є сенсорно-емоційна чутливість. Обдаровані індивіди з показниками низького порогу сенсорно-емоційної чутливості виявляються людьми з підвищеним ступенем вразливості щодо тих чи інших чинників. Характерним для них є підвищений ризик виникнення симптоматики стресових, тривожних, депресивних та інших розладів. Виникнення таких симптомів впливає на компоненти їхньої специфічної чутливості, що перебуває у фундаментальному асоціативному зв'язку з системою їхніх здібностей. Існує три варіанти такого впливу: активізація, пригнічення і лабілізація вияву здібностей.

За принципом сенситивності до такого чинника, як війна люди поділяються на толерантних і уразливих. Перші відзначаються високим порогом чутливості щодо травматичних воєнних чинників і відповідно високою толерантністю до них і високим рівнем стресостійкості. Для мілітарно уразливих індивідів характерні низький поріг чутливості щодо травматичних воєнних чинників, відповідно низький рівень толерантності до них і низький рівень стресостійкості.

Мілітарна толерантність і специфічна структура здібностей і властивостей – феномени, на основі асоціації яких виникає та розвивається мілітарна обдарованість. Специфіка структури мілітарної обдарованості полягає в асоціації деструктивних і конструктивних здібностей і властивостей та їхній синергетичній спрямованості на розв'язання специфічних мілітарних проблем.

Мілітарна активність виявляється в симульованій деструктивно-конструктивній активності, імпліцитний сенс якої полягає в здійсненні деструктивних дій високого і найвищого ступеня екстраординарної ефективності для відновлення та/або встановлення конструктивної чи псевдоконструктивної реальності. У тій чи іншій формі конструктивна реальність проголошується чи міститься у контексті будь-якої деструктивної мілітарної кампанії як її цільовий складник.

За принципом ступеня вираженості виокремлюють виражену і масковану мілітарну обдарованість.

Одним із варіантів маскованої обдарованості є обдарованість, що виявляє себе в специфічних

умовах. За відсутності цих умов вона може існувати у формі цілковитої згорнутості до зародкового стану.

Прикладом цього різновиду імпліцитної обдарованості є мілітарна обдарованість, що не має прямих форм експресії в умовах мирного часу, але динамічно розгортається в діапазоні всіх стадій, починаючи від стадії маніфестації і закінчуючи стадією продуктивного втілення, в умовах війни. Про таку трансформацію своїх здібностей повідомляють чимало воїнів ЗСУ, які беруть участь у бойових діях. Типово їхня розповідь має такий вигляд: «Я не військовий, до війни я займався... Я ніколи не мріяв бути військовим. Але тут, на війні, я відчув і зрозумів, що бути воїном – це моє покликання». Подібні рефлексії військових підтверджуються їхніми винятковими за критеріями і показниками ефективності бойовими діями, що дає підстави для ідентифікації асоціації здібностей і якостей, що забезпечують ефективність цих дій, як мілітарної обдарованості. Така версія імпліцитної обдарованості, як мілітарна обдарованість, апелює до її дослідження, ідентифікації та діагностичної оцінки.

За особливостями мілітарного процесу і форм мілітарної активності учасників військових дій існує три головні види мілітарної обдарованості: стратегічна мілітарна обдарованість; оперативна мілітарна обдарованість; тактична мілітарна обдарованість.

Одним із визначальних компонентів мілітарної обдарованості є жертвовність. Ця властивість у її структурі відіграє роль складника фундаментального налаштування, що визначає функціональний стан бойової готовності і активності військового. Ядром цього налаштування є ідеологія жертвовності та асоційований з ним свідомо здійснений екзистенційний вибір найгострішого ступеня зіткнення протилежностей і найвищої міри трагізму – вибору між життям і смертю. Типовим вираженням такої ідеології військових і тих, хто добровільно вирішив піти на фронт, є висловлювання, яке вони роблять зазвичай у стилі буденного повідомлення: «Коли я прийняв(-ла) це рішення, я сказав(-ла) собі, що мене можуть у будь-який момент убити або скалічити».

Цією ідеологією, налаштуванням і вибором мілітарно обдаровані люди відрізняються від людей з іншими специфічними здібностями високого ступеня розвитку.

Одним із специфічних проявів мілітарної обдарованості є специфічний (особливий) психологічний стан, що виникає в умовах бойових дій у його учасників, який постає як складне поєднання зростаючої мобілізації фізіологічних і психологічних ресурсів, сплеску «адреналінових» спонукань, ентузіазму, азарту, переживання відчуття та почуттів самоефективності, майстерності, повноти буття тощо. Імовірно, цей стан є одним із чинників, що блокує переживання почуття смертельної

небезпеки і страху в учасників бойових дій, підвищуючи у них поріг чутливості та толерантності до рівня, що продукує високий і надвисокий ступені стресостійкості. Саме цим, очевидно, можна пояснити той факт, що не в усіх учасників бойових дій з'являються симптоми гострої реакції на стрес, гострого стресового розладу, постравматичного стресового розладу, а також тривожних і депресивних розладів.

Таким чином, поява та фіксація симптомів стресових, тривожних і депресивних розладів, як в учасників бойових дій, так і у віддалених від бойових дій осіб, може бути зумовлена неадаптивними чи відносно адаптивними копінг-стратегіями, які вони застосовують для подолання впливу чинників загрози їхньому життю, що виникають в умовах воєнного стану. Ця обставина диктує необхідність запровадження і врахування в діагностичній роботі відповідної діагностичної вказівки, а саме: у процесі ідентифікації порушення, що виникає в обдарованого індивіда під впливом чинників воєнного стану, аналізувати і встановлювати зв'язок між копінг-стратегіями, які він (індивід) свідомо чи несвідомо застосовує, із симптомами стресових, тривожних і депресивних розладів. У контексті складу запропонованої методики цей аналіз здійснюється за допомогою опитувальників, що виявляють симптоми стресових розладів, шкал діагностики тривожних і депресивних розладів, а також методики виявлення копінг-стратегій Е. Гейма. Коли такий зв'язок встановлено, то наступним кроком мають бути діагностичні дії, що спрямовані на виявлення факту стресової події, яка могла мати місце в житті людини протягом року або меншого проміжку часу перед появою симптомів. За умови відсутності в індивіда симптомів психічних розладів до події, яку вона суб'єктивно визначає як таку, що викликала в неї неординарні стресові переживання, така подія ідентифікується, як травматична, а отже, дистресогенна.

Використані літературні джерела

1. Горбунова В. В., Карачевський А. Б., Климчук В. О., Нетлюх Г. С., Романчук О. І. Соціально-психологічна підтримка адаптації ветеранів АТО: посібник для ведучих груп: навч. посіб. Львів: Інститут психічного здоров'я Українського католицького університету, 2016. 91 с.
2. Довідник діагностичних критеріїв DSM-5 від Американської психіатричної асоціації. Львів: Галицька видавнича спілка, 2023. 536 с.
3. Зликов В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ: Педагогічна думка, 2016. 219 с.
4. Міжнародний класифікатор хвороб. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародний_класифікатор_хвороб.

5. Наугольник Л. Б. Психологія стресу. Курс лекцій. Львів: Ліга-Прес, 2013. 128 с.

6. Протокол з діагностики та терапії ПТСП NICE. URL: <http://ipz.org.ua/index.php/vydavnytstvo/94-knyhy-3/190-protokoly-z-diahnostyky-ta-terapii-ptsr-nice-2>.

7. Розов В. І. Адаптивні антистресові психотехнології: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2005. 278 с.

8. Сельє Ганс. Стрес без дистресу. URL: http://bookz.ru/authors/sel_egans/distree/page-2-distree.html.

9. Синопис діагностичних критеріїв DSM-V та протоколів NICE для діагностики та лікування основних психічних розладів у дітей та підлітків / перекл. з англ.; упоряд. та наук. ред. Л. Підлісєцька. (Серія: Психологія. Психіатрія. Психотерапія). Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2014. 112 с.

10. Формування лідерства та здорового способу життя у військовослужбовців і працівників правоохоронних органів України: навч. посіб. Київ: К.І.С., 2008. 200 с.

11. Шевченко О. Т. Психологія кризових станів: навчальний посібник. Київ: Здоров'я, 2005. 120 с.

References

1. Horbunova, V. V., Karachevskyi, A. B., Klymchuk, V. O., Netliukh, H. S., & Romanchuk, O. I. (2016). Sotsialno-psykholohichna pidtrymka adaptatsii veteraniv ATO: posibnyk dlia veduchykh hrup [Socio-psychological support for the adaptation of ATO veterans: A guide for group leaders]. Lviv. 91 p. [in Ukrainian].

2. Dovidnyk diahnostychnykh kryteriiv DSM-5 vid Amerykanskoj psykhiatrychnoi asotsiatsii [Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders DSM-5 by the American Psychiatric Association]. (2023). Lviv. 536 p. [in Ukrainian].

3. Zlyvkov, V. L., Lukomska, S. O., & Fedan, O. V. (2016). Psykhodiahnostyka osobystosti u kryzovykh zhyttievyykh sytuatsiiah [Psychodiagnostics of personality in crisis life situations]. Kyiv. 219 p. [in Ukrainian].

4. Mizhnarodnyi klasyfikator khvorob [International Classification of Diseases]. (n.d.). Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародний_класифікатор_хвороб [in Ukrainian].

5. Nauholnyk, L. B. (2013). Psykholohiia stresu. Kurs leksiiv [Psychology of stress. Lecture course]. Lviv. 128 p. [in Ukrainian].

6. Protokol z diahnostyky ta terapii PTSD NICE [Protocol for the diagnosis and therapy of PTSD NICE]. (n.d.). Retrieved from: <http://ipz.org.ua/index.php/vydavnytstvo/94-knyhy-3/190-protokoly-z-diahnostyky-ta-terapii-ptsr-nice-2> [in Ukrainian].

7. Rozov, V. I. (2005). Adaptivni antystresovi psykhotehnologii [Adaptive anti-stress psychotechnologies]. Kyiv. 278 p. [in Ukrainian].

8. Selie, Hans. (n.d.). Stres bez dystresu [Stress without distress]. Retrieved from: http://bookz.ru/authors/sel_egans/distree/page-2-distree.html [in Ukrainian].

9. Pidlisetska, L. (Ed.). (2014). Synopsys diahnostychnykh kryteriiv DSM-V ta protokoliv NICE dlia diahnostyky ta likuvannia osnovnykh psykhichnykh

rozladiv u ditei ta pidlitkiv [Synopsis of DSM-V diagnostic criteria and NICE protocols for the diagnosis and treatment of major mental disorders in children and adolescents]. Lviv. 112 p. [in Ukrainian].

10. (2008). Formuvannia liderstva ta zdorovoho sposobu zhyttia u viiskovosluzhbovtiv i pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy [Formation of leadership and a healthy lifestyle among military personnel and law enforcement officers of Ukraine]. Kyiv. 200 p. [in Ukrainian].

11. Shevchenko, O. T. (2005). Psykholohiia kryzovykh staniv [Psychology of crisis states]. Kyiv. 120 p. [in Ukrainian].

Kovalchuk Yurii, Candidate of Psychological Sciences, Senior Research Scientist of Giftedness Diagnostics Department of Institute of Gifted Children of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

IDENTIFICATION OF THE FUNCTIONAL STATE OF PSYCHOLOGICAL RESOURCES IN GIFTED INDIVIDUALS UNDER THE INFLUENCE OF CHRONIC MILITARY STRESS

Summary.

The article presents the concept and methodology for diagnosing the functional state of psychological resources of gifted persons in wartime. The basis of the concept is formed by the following ideas: monitoring the functional state of psychological resources of citizens of a country, including gifted people, against which a total military long-term aggression is carried out, is an integral form of systemic counteraction to the enemy, preservation of the ability to resist and fight, including psychological; monitoring the functional state of psychological resources of citizens should be carried out taking into account the psychological dimensions and characteristics of war as a specific event of extraordinary power of influence; from the standpoint of essential characteristics, war is a form of collective aggression aimed at achieving the effect of skilled degrees of destruction of the integrity of systems of physical, biological and psychological organized and holistic constructs that form a natural organic context, which in the unity of environmental and individual integrity constructs constitute the integrity of the continuum of the process, which is nominated by the concept of life; the destruction of environmental and individual integrity constructs (incompatible with life traumas, bodily injuries, violation of the integrity of psychological constructs, emergence of reflections of severe destructive events, etc.) is regarded by him as a threat to life of a high and ultra-high degree and/or as a life catastrophe; war as a stressful event for society and an individual causes psycho-traumatic damage to such a category of citizens as gifted children, adolescents and adults; psycho-traumatic changes that occur in the process of experiencing the stress of war affect the qualitative characteristics and dynamics of the manifestation, development and implementation of the abilities of gifted individuals; gifted individuals, like all

other people, within the continuum of adaptive and non-adaptive responses to severe life-threatening circumstances, generate the following four main types of reactions: defensive reactions, compensatory reactions, reconstructive reactions, and perfectionistic reactions; reactions to traumatic events of war create such specific psychological situations of giftedness development as blocking, inhibition, simultaneous traumatic growth, and posttraumatic growth; psychological situations of giftedness development caused by reactions to traumatic events of war may have correlations according to the algorithms of nonlinear communication models with symptoms of stress, anxiety, depression, and other disorders; diagnostic monitoring of the probable nature of symptoms, studying their impact on the functional state of psychological resources and the system of abilities of gifted people is important both for preserving and restoring their health and creating the necessary external and internal conditions for preserving

and restoring their giftedness potential. The diagnostics of the functioning of gifted persons in war conditions and the functional state of their psychological resources is aimed at identifying the peculiarities of changes experienced by gifted individuals as a result of the impact of war conditions and events on them. The developed methodology for diagnosing the functioning of gifted individuals in war conditions makes it possible to obtain comprehensive information about both the general psychological state of gifted individuals in the context of the impact of military stress on them and functional changes in the field of their abilities and giftedness.

Keywords: *giftedness; functional state of psychological resources of giftedness development; conditions of war; war stress; stress, anxiety and depressive disorders; military giftedness; diagnosis of functional state; dynamics of development and embodiment of giftedness; coping strategies.*

Прийнято 4 серпня 2025 року. Затверджено 30 серпня 2025 року